

היסטוריה שאלון 22262 (30%) לנבחני משנה (משלימי בגרויות) ותלמידים אקסטרניים

© כל הזכויות שמורות לרחל בן דוד
2020

אין לשכפל, להעתיק, לצלם או לאחסן,
בכל דרך או אמצעי אלקטרוני אחר,
כל חלק שהוא מספר זה.

ט.ל.ח.

מבוסס על תוכנית הלימודים לתלמידים הנבחנים החל מתשפ"א (2021).

ספטמבר 2021

מהדורה 2

1

www.rachelbd.co.il | rachelbd.center@gmail.com
חיים לבנון 55 ת"א | 054-5411385 | חפשו אותנו: רחל בן - דוד

תוכן

תוכן

2	תוכן
3	1. פרטים על הבחינה.....
3	1.1 מבנה הבחינה בהיסטוריה (30%)
4	1.2 למידה נכונה למבחן
5	1.3 איך ניגשים למבחן?
6	1.4 איך עונים על שאלה בהיסטוריה?
9	1.5 תחומי חיים
11	2. ממדינת מקדש לעם הספר
11	2.1 ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה
	2.2 דפוסי השלטון הרומי בארץ ישראל – מלך חסות, הורדוס והנציבים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.2.1 שאלות חזרה – דפוסי השלטון הרומי שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.3 הסיבות לפרוץ המרד הגדול ברומאים (שנת 66) שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.4 העמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים . שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.4.1 שאלות חזרה – "המרד הגדול" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.5 תוצאות המרד הגדול ברומאים שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.5.1 שאלות חזרה – תוצאות "המרד הגדול" שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.6 מירושלים ליבנה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.6.1 שאלות חזרה – המרד הגדול ומירושלים ליבנה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.7 מרד בר כוכבא שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
	2.7.1 שאלות חזרה : מרד בר כוכבא שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

1. פרטים על הבחינה

1.1 מבנה הבחינה בהיסטוריה (30%)

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה פרק אחד ובו ארבע שאלות.

עליך לענות על שתי שאלות. כל שאלה 50 נקודות.

מהשאלות שבחרת לענות עליהן, לפחות אחת חייבת לכלול מקור.

שים לב: לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם אין חובה לבחור בשאלה שיש בה מקור.

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין

1.2 למידה נכונה למבחן

- **בדקו שיש לכם את כל החומר למבחן** - נשמע ברור מאליו? אז זהו, שהרוב לא עושים זאת. בדקו האם יש לכם את כל החומר או שחלק חסר? יש לכם את הספרים בבית? יש חומר שלא הספקתם לכתוב? קודם כל צריך לסדר את החומר!
- **תכננו את הזמן** - חלקו את החומר שיש ללמוד לתת נושאים אותם תלמדו כל יום. השתדלו לסיים את החומר יום לפני המבחן, כדי שישאר זמן לחזרות ולשאלות.
- **תרגול**: לקרוא סיכומים והסברים זה חשוב, אבל חשוב עוד יותר ליישם את החומר: פתרו מבחנים שאלות חזרה.
- **ארגון החומר**: יש הרבה חומר, לכן, חשוב לסדר אותו כך שיהיה לכם נוח לקרוא: למרקר את הטקסט, לעשות טבלאות השוואה, צירי זמן, תרשימי זרימה, משחקי מילים, סיפורים כדי לזכור פרטים טוב יותר, אסוציאציות.
- **לא לשנן אלא להבין** - ככל שתבינו את החומר טוב יותר כך יהיה לכם קל יותר לזכור אותו. רוב המקצועות הם הגיוניים (כן, גם היסטוריה), וצריך להבין את הרעיון והתהליך. זה מאוד מקל על הלמידה.
- **בלי הפרעות** - התיישבתם ללמוד? מדהים! את הטלפון הנייד שימו בסלון, סגרו את הפייסבוק במחשב, כבו את הטלוויזיה ברקע ולמדו! ברור שאפשר לקחת הפסקות, רק החליטו עליהן מראש (כל פרק זמן מסוים או אחרי כל נושא).
- **התחילו ללמוד מהנושאים שהמורה לימד הכי הרבה שיעורים** - כנראה אלו הנושאים שהכי חשובים עבורו. חשבו אם הוא אמר לזכור משפט מפתח בעל פה או נוסחה חשובה.

1.3 איך ניגשים למבחן?

- **קודם כל, קוראים את כל המבחן! מההתחלה עד הסוף!** יש לכם הרבה בחירה במבחן, ואתם צריכים לבחור את השאלות שיהיו הכי טובות עבורכן. לכן:
 - א. **בוחרים את קטע המקור** שחייבים לענות עליו. ודאו כי הנושא של המקור ברור לכם לחלוטין לפני שאתם בוחרים בו.
 - ב. **מסמנים את השאלה הנוספות** שאתם רוצים לענות עליה.
 - ג. **בודקים שמה שבחרתם תואם את כמות השאלות שצריך** לבחור מכל פרק, ושסה"כ יש 2 שאלות.
- **רושמים ליד כל השאלות שבחרתן (על הטופס) נקודות שאתם רוצים לדבר עליהן בתשובה.** עושים את זה בהתחלה כי זה מוריד את הסיכוי שתשכחו משהו. גם אם תיזכרו אחרי אפשר תמיד להוסיף נקודות.

1.4 איך עונים על שאלה בהיסטוריה?

אחד הקשיים הגדולים יותר בהיסטוריה הוא לא הבנת החומר אלא הבנת שאלות הברות. לא תמיד קל לענות על השאלות האלו. למה? כי הן לא תמיד מוצגות בצורה שקל לנו להבין מה רוצים מאיתנו. בנוסף, לרוב יש בהן תת שאלות שיש לשים אליהן לב.

שאלה לדוגמה:

- א. הסבר את הסיבות לעלייה הראשונה, והצג את המאפיינים של קבוצות העולים בעלייה זו. (10 נק')
- ב. מה הם מאפייני המושבה? הסבר שלושה קשיים שעיימם התמודדו אנשי העלייה הראשונה. (11 נק')

השלבים כדי לענות על שאלה בהיסטוריה:

1. כתבו מה נושא השאלה (לדוגמה: העלייה הראשונה).
2. חלקו את השאלה לתת שאלות:
סעיף א': 1. הסבר את הסיבות לעלייה הראשונה. 2. הצג את המאפיינים של קבוצות העולים.
3. סמנו במרקר את מילות השאלה וכתבו לעצמם מה צריך לעשות:
לדוגמה: **הסבר** – להרחיב בפירוט. **הצג** – להסביר בקצרה.
4. אם יש כמות של דוגמאות בשאלה, הדגישו לכם אותה במרקר. לדוגמה: הסבר **שלושה** קשיים שעיימם התמודדו אנשי העלייה הראשונה.
5. בדף טיוטה, או על דף הבחינה, רשמו לכם בנקודות (לא משפטים שלמים!!!) מילות מפתח, דוגמאות ונתונים שתמצאו להשתמש בתשובה.
לדוגמה: הסיבות לעלייה הראשונה: **סופות בנגב, חיבת ציון, אוטואמנציפציה**.
6. מספרו את מילות המפתח לפי הסדר שתמצאו לרשום אותן בתשובה.
7. שימו לב שאתם עונים על מה שביקשו מכם, לא פחות ולא יותר. לא צריך "למרוח" כדי לקבל את כל הנקודות.
8. הקפידו על מבנה התשובה: משפט או שניים לפתיחה (יכולה להיות גם השאלה ללא מילת השאלה), גוף התשובה, משפט סיכום.
9. לאחר כתיבת התשובה, **קראו** אותה, ובדקו שעניתם על כל חלקי השאלה ורשמתם את כמות הפרטים הנדרשת (אם הייתה כזו).

חוק ה 3 - אם לא כותבים כמה גורמים / סיבות / תוצאות יש לציין, תמיד יש לציין 3.

הערה:

חשבו על המורה בעת כתיבת התשובה. הוא צריך לבדוק מאות מבחנים. ככל שתשובתכם תהיה מסודרת יותר, כך יהיה קל יותר לבדוק את המבחן, ואולי המורה יהיה במצב רוח טוב. הקפידו על חלוקה לפסקאות, רווחים בין חלקי השאלה, ואם אפשר אז מספור חלקי השאלה.

שאלות מקור

ישנם שני סוגי מקורות: **קטע קריאה ומקור חזותי**.

קטע קריאה

- צריך להוציא מהקטע את עיקרי הדברים, לצייןם ולהסבירם על פי הנדרש בשאלה.
- בשאלות מקור מותר לצטט מהקטע הנקרא, אבל **חייבים להוסיף גם הסברים במילים שלכם**, אחרת לא מקבלים את כל הנקודות על הסעיף.
- אם יש צורך להסביר, וההסבר המלא לא נמצא בקטע, אתם צריכים לתת את התשובה לפי מה שלמדתם.

שלבי הניתוח של קטע קריאה:

1. **זיהוי סוג המקור** – קטע מתוך ספר / דו"ח / מכתב / קטע מנאום / יומן.
2. **מחבר המקור** – האם שמענו עליו בעבר? מה תפקידו? את מי הוא מייצג?
3. **זיהוי האירוע** – לאיזה אירוע מתייחס המקור. צריך לחפש תאריך, זמן.

מקור חזותי

- כאשר יש שאלה עם מקור חזותי, לפני שמתחילים לנתח אותו, **קראו את השאלה**. כך יותר קל להבין לאיזה אירוע או נושא המקור מתייחס.
- **הזכרו במה שאתם יודעים על האירוע עצמו**. כך יהיה לכם קל יותר לנתח את המקור. (האם היו ויכוחים בין צדדים שונים? האם היו הצעות שונות? האם היו תגובות שונות לאירועים?)

מילות הוראה : כל מילת הוראה מכוונת לסוג אחר של מהלכי ביצוע בכתיבת התשובה.

מילת ההוראה	משמעות מילת ההוראה	מהלכי ביצוע
ציין	כתיבה בראשי פרקים או בכותרות מבלי לפרט יתר על המידה.	<u>פתיחה</u> : משפט מכליל: הגורמים/המהלכים/התוצאות הם: א. ב. ג.
הצג (או תאר)	כתיבת פרטי התוכן של הפעולה/אירוע לפי הנדרש בשאלה, תוך התייחסות לחמשת המ': מה, מתי, מקום, מי, מדוע. יש לפרט את הדברים בסדר הגיוני	<u>פתיחה</u> : נושא השאלה סדר הצגת הפרטים צריך להתאים לסדר הדרישות בשאלה. לדוגמא: מהם הגורמים למהלך או לאירוע? גורם א', גורם ב', גורם ג'. כל גורם בשורה נפרדת.
הסבר	ביאור או פירוש לנושא, תוך ניתוח האירוע/התהליך מבחינת הסיבות התוצאות וההשפעות.	<u>פתיחה</u> : נושא השאלה. פירוט העובדות תוך הבהרה וניתוח הקשר ביניהם. למשל, הקשר בין הסיבה והתוצאה.
נמק/הוכח	ביסוס דעה או טענה המוצגת בשאלה על סמך עובדות ונתונים היסטוריים, קטעי מקורות והבאת דוגמאות.	<u>פתיחה</u> : נושא השאלה – מהי הטענה? בגוף התשובה: נימוקים והוכחות. יש לכתוב כל נימוק או הוכחה בשורה נפרדת. יש להביא דוגמאות מתוך החומר לכל נימוק או הוכחה.
השווה	כתיבה על הדומה והשונה בין שני אירועים או כל נושאי השוואה העולים מתוך השאלה. בהשוואה נעשה שימוש במילות הקישור "לעומת", "בדומה", "בניגוד". יש להסיק מסקנות מההשוואה.	<u>פתיחה</u> : הצגת נושאי ההשוואה, והקריטריונים להשוואה. <u>גוף התשובה</u> : פירוט הדומה והשונה. קריטריון א': נושא א' לעומת נושא ב'. קריטריון ב': נושא א' לעומת נושא ב'.

1.5 תחומי חיים

בדרך כלל, גם במהלך לימוד החומר וגם בשאלות הבגרות, מבקשים מכם לתת דוגמאות מתחומי החיים השונים.
לפניכם פירוט של תחומי החיים השונים על מנת להקל עליכם:

תחום פוליטי / מדיני –

תחום זה מתאר את הפעולות הקשורות ליחסים בין האזרח לשלטון ובין מדינה למדינה. לדוגמה: בחירות, תפקידים במדינה, זכויות האזרח, הכרזת מלחמה, חתימה על הסכמי שלום, שגרירים, וכו'.

תחום כלכלי –

תחום זה מתאר את כל הפעולות הקשורות לכסף, בנקאות, תקציב, תעשייה, מסחר, רווחים, הפסדים, מקצועות, חקלאות, הכנסות, הוצאות, תקציב וכו'.

תחום חברתי –

תחום זה מתאר את יחסי האנשים בחברה, היחס והקשרים בין האדם הפרטי לחברה בה הוא חי, מעמד חברתי, יחסי רוב ומיעוט, פערים חברתיים, עזרה הדדית וכו'.

תחום לאומי –

תחום זה מתאר את רגשותיהם ופעולותיהם של האנשים הקשורים ללאום אליו הם משתייכים ובקשרים של הלאום שלהם עם לאומים אחרים. למשל: השאיפה ללאומיות, רצון לעצמאות, גאווה לאומית.

תחום תרבותי –

תחום זה מתאר את הפעולות הקשורות לשעות הפנאי של הפרט: ספורט, תיאטרון, קולנוע, מחול, מוזיקה, ספרות וכו'.

תחום חינוכי –

תחום זה מתאר את כל פעולות האדם הקשורות לחינוך: ערכים, השכלה, מוסדות חינוך, לימודים וכו'.

תחום דמוגרפי –

התחום הדמוגרפי קשור בהרכב האוכלוסייה. תחום זה מתאר את כל מה שקשור לילודה, תמונה, נישואין, הגירה וכו'.

התחום הדתי –

תחום זה מתאר את כל מה שקשור לאמונות, מצוות מסורת, קיום פולחן דתי וכו'.

תחום מדעי – טכנולוגי -

תחום זה מתאר את פעולות האדם הקשורות למדעים המדויקים, מדעי הטבע והחיים ופיתוח מכשירים ואמצעים שימושיים לאדם. לדוגמה: טכנולוגיה, רפואה, תגליות וכו'.

תחום צבאי- בטחוני –

תחום זה מתאר את כל הקשור לעניין צבא וביטחון. לדוגמה: חיילות השונים, דרגות, תפקידים, אימונים, נשק, מלחמה, אסטרטגיה וכו'.

תחום משפטי –

תחום זה מתאר את כל מה שקשור לחוקים, בתי משפט, שופטים.

2. ממדינת מקדש לעם הספר

הקדמה – לא תהיה שאלה במבחן, רק להבנה שלך!!

מדינת החשמונאים נקראת על שם בית חשמונאי או משפחת חשמונאי שהקימה אותה לאחר המרד שהנהיגה (מרד החשמונאים).

המדינה החשמונאית הוקמה לאחר מרד ביוונים (בית סלווקוס) ששלטו כאן בארץ. בחנוכה אנחנו חוגגים את הניצחון של יהודה המקבי (מבית חשמונאי) שניצח את היוונים וסילק אותם.

המדינה החשמונאית הייתה בשטחי ארץ ישראל בין השנים 167 לפנה"ס והיא התקיימה עד שנת 63, אז היא נכבשה ע"י הרומאים.

2.1 ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית

וביסוסה

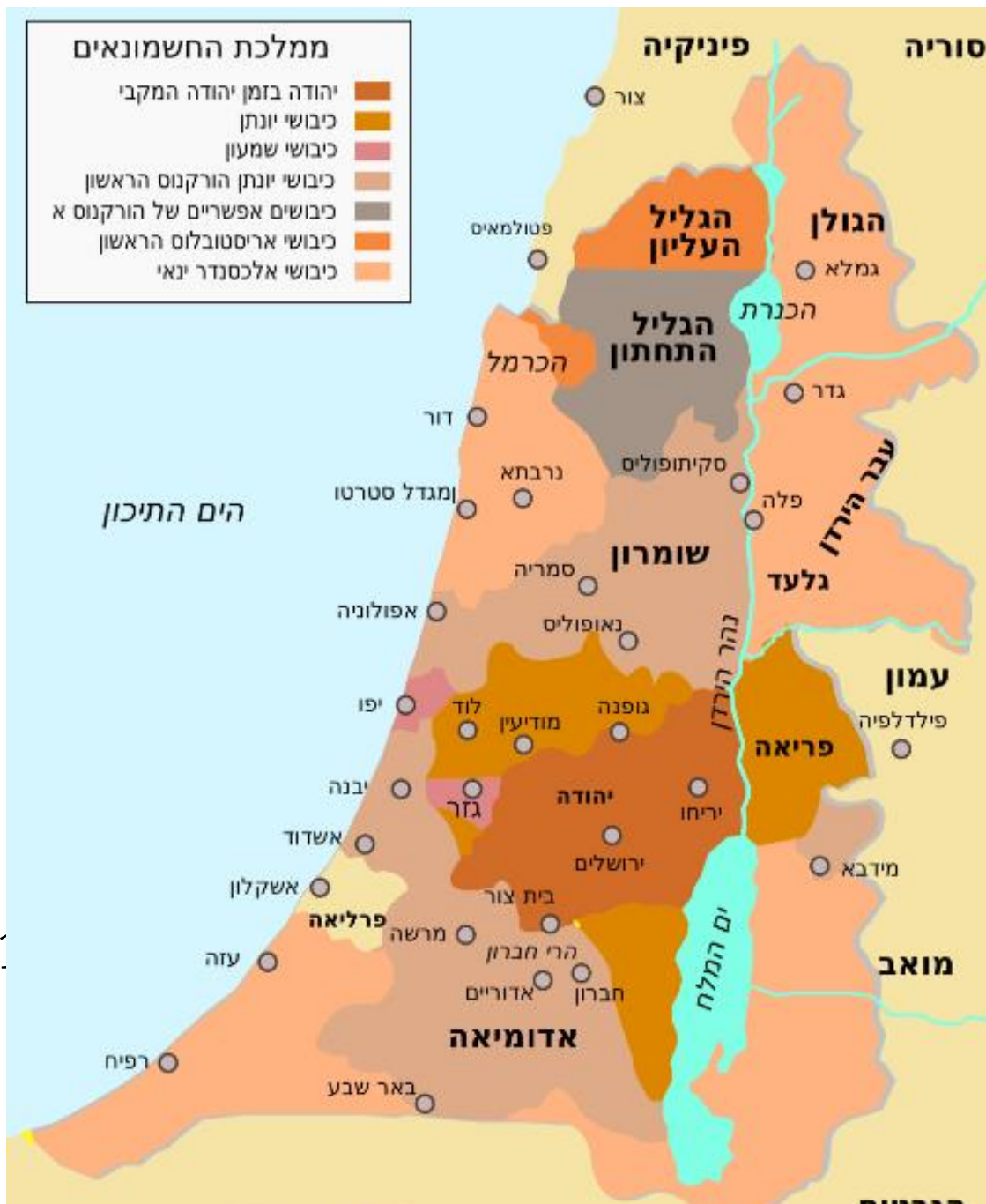
משנת 167 לפנה"ס הנהיג את העם בית חשמונאי שביססו את המדינה מבחינה **צבאית**, טריטוריאלית, דתית ומדינית במטרה להקים מדינה עצמאית: מדינת החשמונאים.

1. התרחבות טריטוריאלית

- התהליך להקמתה של מדינה חשמונאית עצמאית החל עם **מרד החשמונאים** בהנהגת מתתיהו החשמונאי. המרד היה בעיקרו דתי: **ניתוך מזבחות, רדיפת מתיוונים** ועידוד היהודים **שלא לציית לגזרות הדת** ולשמור על **קיום מצוות**. מרד זה התפתח למלחמה בצבא הסלווקי.
- יהודה המקבי רצה **לבטל את גזרות הדת** שהוטלו על ידי אנטיוכוס **ולטהר את בית המקדש**. הוא **לחם** נגד הצבא הסלווקי והשיג **שליטה על הדרכים לירושלים** וכבש את ירושלים וסביבתה. הוא לא הצליח לכבוש את מצודת החקרא בירושלים שסימלה בעיני המורדים את ההלניזם ואת השלטון הזר בעיר, מכיוון שישבו בה חיילים סלווקים ויהודים מתיוונים.
- **יונתן כבש דרום השומרון, לוד, עופריים, רמתיים**.
- **שמעון השיג רצף טריטוריאלי מיהודה עד יפו**. הוא כבש את מצודת החקרא שסימלה את סיום השלטון ההלניסטי בירושלים וסילוק הסלווקים מירושלים. בנוסף, כיבושיו **אפשרו גישה לים** מה שחיזק את כוחה הכלכלי של יהודה.

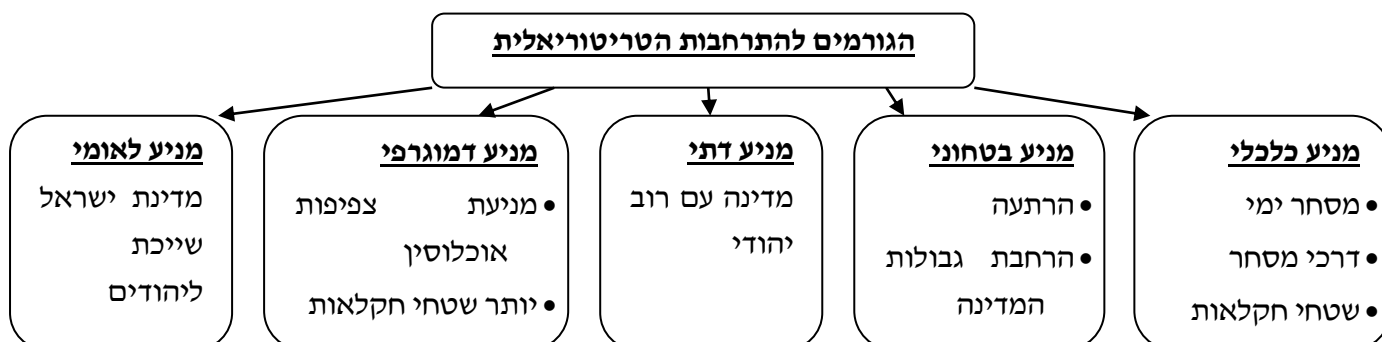
- **יוחנן הורקנוס** פעל להרחבת גבולותיה של המדינה החשמונאית. הוא הרחיב את גבולות הממלכה וכבש ערים מרכזיות כמו שכם ושומרון, עמק בית שאן ועמק יזרעאל נכבשו. בנוסף, הוא כבש את אדום וחלק מעבר הירדן.
- **יהודה אריסטובולוס**, השלים את כיבוש הגליל.
- **אלכסנדר ינאי** כבש את איזור מישור החוף מאשקלון עד עכו, את צפון עמק הירדן, את מואב, הגלעד, הבשן והגולן. הוא כבש שטחים רבים בעיקר **דרכי מסחר** (דרך הבשמים בה הובילו סחורות מהמזרח הרחוק לא"י). בנוסף, **כבש את רוב ערי החוף** והפך את מישור החוף לחלק מהמדינה החשמונאית.

תחת בית חשמונאי הוקמה מדינה יהודית עצמאית שהתרחבה, לאחר מלחמות רבות, מאיזור יהודה אל רוב שטחי הארץ ואף מחוצה להם.

הגורמים / המניעים להתרחבות הטריטוריאלית

1. **מניע כלכלי** – השליטים החשמונאים כבשו שטחים במטרה לשפר את מצבה הכלכלי של הממלכה. כיבוש ערי החוף ואיזור מישור החוף הביאו לפיתוח המסחר הימי מאחר שיש שם נמלי מסחר. בנוסף, הכיבושים אפשרו שליטה על דרכי מסחר מרכזיות והעניקו ביטחון בדרכים מה שאפשר התפתחות כלכלית. בנוסף, בשטחים אלו היו גם שטחי חקלאות ואדמות פוריות.
2. **מניע בטחוני** -
 - הרחבת גבולות המדינה – השליטים החשמונאים חשו צורך להבטיח את גבולות המדינה. ככל שהגבולות יהיו רחוקים יותר ממרכז המדינה, כך יהיה קל יותר להגן על אזרחיה. כך הם הבטיחו את ההגנה על הגבולות מפני אויבי הממלכה.
 - הרתעה – השליטים הפגינו את כוחם באמצעות הכיבושים במטרה להרתיע את אויביהם מלתקוף.
 - אחריות כלפי היהודים מחוץ ליהודה – יהודים רבים שחיו מחוץ ליהודה, סבלו מפגיעות ועוינות של הנוכרים. השליטים החשמונאים חשו אחריות גם על ביטחונם של היהודים בתפוצות, ולכן שאפו לכבוש שטחים נוספים ולהגן עליהם.
3. **מניע דתי** – החשמונאים רצו שהמדינה שהקימו תהיה מדינה יהודית, ולא רצו שתהיה עבודה זרה (=עבודת אלילים). לכן, הם רצו לשחרר את כל הישובים היהודים בא"י שהיו תחת השלטון ההלניסטי, ויצאו לכבוש ערים נוספות.
4. **מניע דמוגרפי** – ביהודה הייתה צפיפות אוכלוסין, כלומר, לא היה מספיק שטח ראוי למגורים ולחקלאות לכל התושבים. לכן, היה צורך להרחיב את גבולות המדינה כדי שיהיו מספיק שטחים חקלאיים לכולם.
5. **מניע לאומי** – החשמונאים האמינו שמדינת ישראל שייכת ליהודים ויש להם זכות היסטורית עליה. לכן, הם רשאים להקים מדינה משלהם בגבולות ההיסטוריים שלה.

יתרונות ההתרחבות הטריטוריאלית עבור היהודים

- א. **הגדלת שטחי הממלכה** – נוצר רצף טריטוריאלי בשטחי הממלכה החשמונאית. כך היה קל יותר עבורם לשמור על גבולות המדינה ולהגן על האזרחים.
- ב. **עוצמה מדינית וצבאית** – ככל שהתרחבה הממלכה, כך היא הפכה לחשובה יותר ומשפיעה יותר באיזור. בנוסף, גדל כוחה הצבאי.
- ג. **עוצמה כלכלית** – בזכות הכיבושים נוספו ליהודה שטחי חקלאות, נמלים ואפשרות למסחר ימי ודרכי מסחר חדשות.
- ד. **רוב יהודי** – הכיבושים הביאו ליצירת מדינה בה יש רוב יהודי והיה גידול באוכלוסייה היהודית שחיה במדינה.

הקשיים / הבעיות שנוצרו בעקבות ההתרחבות הטריטוריאלית

- א. **התמודדות עם האוכלוסייה הנוכרית** – בשטחים שנכבשו הייתה אוכלוסייה נוכרית, לא יהודית. מאחר שהמטרה הייתה ליצור מדינה יהודית עם רוב יהודי, אוכלוסייה זו איימה על אופייה היהודי של הממלכה והיה צריך להתמודד איתה (נדבר על איך עשו זאת בהמשך).
- ב. **מתיחות עם הנוכרים** – בשטחים שנכבשו היו ערים מעורבות בהן חיו גם יהודים וגם נוכרים. ריכוזי הנוכרים הביאו למתיחות עם וסכסוכים עם היהודים שכעת הפכו להיות השליטים.
- ג. **מתח מול ממלכות אחרות** – התחזקותה של ממלכת החשמונאים הביאה לכך שממלכות שכנות הרגישו מאוימות מהכוח ההולך וגובר של הממלכה.
- ד. **הוצאות כספיות** – בעקבות גידול הממלכה הייתה גם עלייה בהוצאות הממלכה: יש צורך בצבא גדול יותר, באחזקת דרכי המסחר והגנה עליהן, פיתוח נמלים וכו'.

2. שינויים דמוגרפיים (כולל מדיניות הגירה)

השינוי הדמוגרפי

בעקבות הכיבושים וההתרחבות הטריטוריאלית, גדלה האוכלוסייה היהודית והלא יהודית. החשמונאים רצו להקים **מדינה יהודית** ולכן רצו לשמור על אופייה היהודי של המדינה.

כדי להבטיח שהמדינה תישאר יהודית, **החשמונאים לחמו בנוכרים בשתי דרכים:**

1. **גירוש** – השליטים החשמונאים **גירשו** חלק מהנוכרים בכפייה מגבולות הארץ. לדוגמה, **יהודה המקבי, יונתן ושמעון**, נלחמו ביישובי הנוכרים ו**גירשו** את תושבי יפו וגזר ויישבו יהודים במקומם. **אלכסנדר ינאי** הרס מקדשים הלניסטיים והביא לבריחה של נוכרים מהארץ.

2. **גיוּב** - הפיכת הנוכרים ליהודים. יוחנן הורקנוס החל במדיניות גיוּר בכפייה: **כפה על האדומים להתגייר**. תושבי ערים שסירבו להתגייר, גורשו ועריהם נהרסו (לדוגמה: אדוריים). אריסטובולוס משלים את **כיבוש הגליל עם גיוּרם של תושביו**.

מדיניות הגיוּר בה נקטו השליטים של בית חשמונאי, הקטינה את מספר התושבים הנוכרים במדינה החשמונאית ויצרו רוב יהודי בתחומי המדינה.

3. שינויים במעמד המנהיג

מהנהגה צבאית למלכות: בתחילת הדרך, החשמונאים היו קבוצת **מורדים** קטנה שפעלו מטעם עצמם, כלומר, **ללא סמכות** שניתנה להם ע"י העם **וללא הכרה** בינלאומית. לאורך השנים, השתנה מצב זה והם החלו לקבל הכרה וסמכויות מבית ומחוץ:

- **הכרה בסמכויות מחוץ**: יונתן קיבל הכרה כשמונה לכהן הגדול ולמושל יהודה. שמעון חתם על הסכמי בריתות עם רומא ועם בית תלמי.
 - **הכרה בסמכויות מבית**: יהודה המקבי היה **מנהיג צבאי** בלבד אך החל מתקופת יונתן החלו שליטי בית חשמונאי לשמש גם **ככהנים הגדולים** (למרות שלא היו מושלת הכהונה הגדולה) וגם **כשליטים מדיניים**.
- בימי שמעון, מעמד בית חשמונאי התבסס עם כינוסה של **אסיפת העם**. מטרתם הייתה לקבל הכרה חוקית ורשמית מהעם והשושלת **שלטה בתוקף החלטת אסיפת העם**. שמעון מונה למושל, **כהן גדול וראש הצבא**.
- יוחנן הכתיר את עצמו לנשיא והוסיף גם **סמכויות חקיקה ושיפוט**. הם הכתירו את עצמם ל**מלכים** למרות שלא היו שייכים לשושלת בית דוד.
- סמכויות צבאיות**: בימי יהודה המקבי היה **צבא מתנדבים** שכלל בעיקר **איכרים** שלחמו בעיקר **במלחמת גרילה** נקודתית. כאשר הסתיימו הקרבות חזרו המתנדבים לבתיהם. עם השנים, הצבא הפך ל**צבא שכירים** קבוע ומקצוע שאפשר לבית חשמונאי **לשלוט על ממלכה גדולה**.
- ככל שמתחזק כוחה של יהודה כך גדלה סמכותו של בית חשמונאי**.

איך התרחש?	השינוי
<ul style="list-style-type: none"> - קיבל מהסלוקים מינוי לכהן הגדול. - ניצל את המאבקים הפנימיים שיש בממלכה הסלוקית כדי לקבל את המינוי. 	<p>יונתן הפך ממנהיג של מורדים למנהיג של הממלכה היהודית.</p>
<p>יונתן ידע לנצל את המאבקים הפנימיים בממלכה הסלוקית כדי לצבור כוח. הוא העביר את הנאמנות שלו בין הטוענים לכתר הסלוקי, וידע לקבל מהם טובות חזרה, וכך הפך לשליט.</p>	<p>יונתן חיזק את מעמדו כשליט הממלכה</p>
<ul style="list-style-type: none"> - הוא דאג לקבל פטור ממיסים לממלכה הסלוקית, מה שמסמל את העצמאות שלה. - הוא כינס אסיפת עם כדי שהיהודים יקבלו את השלטון שלו ואת השלטון העתידי של השושלת שלו. 	<p>שמעון שחרר את יהודה מהשלטון הסלוקי</p>
<p>בהשפעת ההלניזם, הוא הכריז על עצמו כמלך.</p>	<p>יהודה אריסטובולוס הפך למלך כדי לקבל סמכויות נרחבות של שיפוט וחקיקה.</p>
<p>היא העבירה את הכהונה לבן הבכור שלה ואת הסמכויות הצבאיות לבנה השני.</p>	<p>שלומציון המלכה מפרידה בין המלוכה והכהונה כדי לחלוק את המנהיגות עם הבנים שלה.</p>

4. היחס להלניזם

בתחילת הממלכה השליטים החשמונאים התנגדו לתרבות ההלניסטית. אבל לאורך השנים המנהיגים החשמונאים התחילו לאמץ מאפיינים של התרבות ההלניסטית.

מהו הלניזם?

זוהי תרבות יוון הקדומה ששלטה באותה התקופה בעקבות הכיבושים של מלך שנקרא אלכסנדר הגדול. בממלכה שלו חיו כמעט כל יהודי העולם בתקופה, והם פגשו בפעם הראשונה תרבות יוונית.

כל העמים עליהם שלטו אלכסנדר מוקדון ואחייכ היורשים שלו, הושפעו מההלניזם. אבל היהדות וההלניזם סתרו אחד את השנייה: לפי ההלניזם מותר לעבוד יותר מאל אחד, מקריבים פולחן, עובדים פסל ומסיכה, ועוד.

יהודים שקיבלו על עצמם עקרונות יווניים והלניסטים נקראו **מתיוונים**. היו אלה בעיקר האצילים, העשירים והכהנים. ההתייונות הייתה יכולה להיות **חיצונית** (שמות, לבוש, שפה) או **פנימית** (שינוי האמונה).

מדוע אימצו השליטים החשמונאים את התרבות ההלניסטית?

- א. **השתלבות בעולם ההלניסטי** - תרבות זו הייתה התרבות השלטת באיזור, והשליטים החשמונאים רצו להתקרב לשלטון הסלווקי והרומאי.
- ב. **ביסוס השלטון** - אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי עזר להם לבסס את השלטון בחברה היהודית ביהודה: המלכים הרחיבו את סמכויותיהם, החלישו את מתנגדיהם והפכו למלכים.
- ג. **להגן על עצמאות הממלכה** - השליטים האמינו שאימוץ תרבות הלניסטית יעזור להם להתקרב לשליטים הסלווקים, לתמרן בין הכוחות הפוליטיים באיזור ולהשיג את תמיכתם במטרה לשמור על עצמאות יהודה.
- ד. **שילוב** - השליטים האמינו שהם יכולים לשלב בין נאמנות ליהדות ובין אימוץ מנהגים הלניסטיים.

דוגמאות לאימוץ ההלניזם

- **שמות** הלניסטיים: יוחנן הורקנוס, אלכסנדר ינאי ויהודה אריסטובולוס אימצו שמות הלניסטיים.
- **מנהגים** הלניסטיים כמו הפיכת יום ניצחון צבאי ליום חג: לדוגמה, יהודה המקבי קבע את הניצחון על הסלווקים וטיהור המקדש כיום חג (חג חנוכה), ואת יום הניצחון על המצביא הסלווקי ניקונור כיום חג. שמעון קבע את יום כיבוש החקרא כיום חג.
- הקמת **חצר מלוכה** בסגנון הלניסטי. לדוגמה, יהודה אריסטובולוס מינה את עצמו למלך בעל סמכויות בלתי מוגבלות וניהל חצר מלכות הלניסטית. נערכו משתאות, המלכים לקחו להם פילגשים, הם רצחו את מי שחשבו שלא נאמן להם.
- לקיחת **סמכויות חקיקה ומשפט** לידיהם בדומה למלכים ההלניסטיים. לאלכסנדר ינאי ויהודה אריסטובולוס, לדוגמה, היו סמכויות שלטון בלתי מוגבלות. הם לקחו לעצמם סמכויות מהסנהדרין וצמצמו את כוחה.
- שיתוף **נשים בשלטון**. אלכסנדר ינאי, לדוגמה, הוריש את השלטון לאשתו, שלומציון המלכה, דבר שלא היה נהוג ביהדות.
- **הקמת צבא שכיר** - החשמונאים הקימו צבא שכיר מיומן שיעזור לכבוש שטחים רבים. בתחילה היה הצבא החשמונאי צבא מתנדבים לאומי.

דוגמאות לשמירת הצביון (=האופי) היהודי של הממלכה

1. שינוי במעמד ירושלים: ירושלים קיבלה מעמד של עיר מקלט קדושה והפסיקה להיות פוליס (עיר יוונית).
2. סילוק הריבונות הסלווקית מירושלים: מצודת החקרא, שהייתה סמל לתרבות ההלניסטית בירושלים, נכבשה, וסממנים הלניסטיים נמחקו ממנה.
3. כיבוש שטחים: המלכים החשמונאים עסקו בהרחבת שטחי הממלכה. כלומר, **הם צירפו את שטחי האבות** לממלכה. הם מחזירים את השטחים שהיו בעבר של היהודים לידיים יהודיות.
4. מדיניות הגיור: במטרה לשמור על **רוב יהודי** בממלכה, המלכים החשמונאים נקטו במדיניות של **גיור** האוכלוסייה הנוכרית או **גירושה**. במקביל, הם הרסו מקדשים הלניסטים בשטחי הממלכה. חלק מהמנהיגים האמינו שאין כלל מקום לעמים נוכרים בשטח המדינה היהודית.

5. פעילות פוליטית - מדינית: מסיעה מורדת לארגון מדיני

באזור ממלכת החשמונאים פועלים כמה כוחות מדיניים:

- **בית סלווקוס** נגדו נלחמו החשמונאים כדי להשיג עצמאות ולבטל את גזירות הדת.
- **בית תלמי** הנמצא באזור מצרים, שאף לשלוט בא"י.
- **האימפריה הרומית** ההולכת ומתחזקת, כובשת שטחים רבים מהממלכות ההלניסטיות.
- **עמים מקומיים** החיים בארץ ועל גבולותיה כמו הפרתים והנבטים.

הקושי הפוליטי- מדיני הגדול ביותר של החשמונאים היה לתמרן בין הכוחות השונים הפועלים באזור. הקושי היה, בדיוק כמו היום, במי יש לבטוח ומה הדרך הנכונה ביותר לפעול?

למה צריך לתמרן בין הכוחות השונים?

1. להבטיח את שלטונם ואת עצמאות הממלכה: כדי לאפשר את ההתרחבות הטריטוריאלית של הממלכה, השליטים החשמונאים היו צריכים להתמודד עם העמים השונים שחיו בסביבה. לא ניתן לבסס שלטון וממלכה עצמאית אם נמצאים במלחמה בלתי פוסקת עם העמים השכנים.
2. המעצמות בסביבה: רומא ובית סלווקוס (היוונים) היו שתי מעצמות בעלות השפעה באזור. שתיהן התחרו על השליטה. לכן, כדי למנוע את כיבוש הממלכה, היה צורך לתמרן ביניהם בדרכים דיפלומטיות.
3. להגן על הממלכה: הם היו חייבים להתאים את עצמם לשינויים הפוליטיים באזור, לחבור לשליטים בעלי השפעה ולחתום על הסכמים ובריתות.

מה הייתה הפעילות הפוליטית שלהם?

- **פעילות פוליטית מול בית סלוקוס:**
בתחילת תקופת שלטון החשמונאים, הם **נאבקו** כנגד גזירות הדת שהטיל אנטיוכוס. בגלל הנצחונות בשדה הקרב, יהודה המקבי מצליח להביא לביטול גזרות הדת והדחת הכהן הגדול המתיוון.
מצד שני, מדינת החשמונאים מנהלת **קשרים דיפלומטיים** עם בית סלוקוס במטרה להשיג פטור ממיסים ושטחים נוספים לממלכה.
לאחר מותו של אנטיוכוס ה' 4, בבית סלוקוס היו מאבקי כח שהעמידו את שליטי בית חשמונאי במצב בעייתי: הם לא ידעו לאיזה מנהיג סלווקי הם צריכים להיות נאמנים. שליטי בית חשמונאי **ידעו לנצל את חולשת השלטון הסלווקי** וקיבלו מהם אישור, למשל, להקים צבא לאומי יהודי (שליטי בית סלוקוס חשבו שיונתן יסייע להם לעלות לשלטון).
- **בריתות הגנה עם אויבי בית סלוקוס**
כדי להחליש את בית סלוקוס ולחזק את מעמדה של יהודה מבחינה בינלאומית, החשמונאים כרתו **בריתות עם מדינות חזקות** שיכולות לסייע להם בעת מלחמה נגד בית סלוקוס.
רומא: יהודה המקבי כרת **ברית הגנה** עם רומא בה התחייבו היהודים לסייע לרומא במלחמות ולא לסייע לאויבים שלה. בתמורה, רומא התחייבה לעזור ליהודים במלחמותיהם. רוב השליטים אחריו חידשו את הברית, ביססו את שלטונם ומנעו מהסלווקים לתקוף אותם שוב.
ספרטה: יונתן ושמעון כרתו **ברית הגנה** עם ספרטה.
- **עמים מקומיים**
העמים השכנים, כמו הנבטים והייטורים הקשו על בית חשמונאי: הם הקימו מדינות משלהם ממזרח, מצפון ומדרום למדינת החשמונאים ומולם ניהלו מנהיגי החשמונאים מאבקים.

הקשיים של המדינה החשמונאית

קושי פוליטי – מדיני

המדינה החשמונאית נמצאת בין מדינות רבות וכוחות פוליטיים שצריך לתמרן ביניהם: בית סלווקוס (היוונים) ששולט בא"י, עמים מקומיים (כמו הפרתים והנבטים) שלעיתים תוקפים אותם, האימפריה הרומית שנוכחת באזור וכוחה הולך וגדל. **כדי לשמור על מדינה עצמאית החשמונאים צריכים לדעת לפעול מול כל הכוחות הללו.**

הפתרון

- **ניצול חולשת הסלווקים**, המלחמות הפנימיות בתוך הבית תוך התערבות בענייני הפנים של הממלכה הסלווקית.
- **כריתת ברית הגנה עם רומא** לפיה רומא מתחייבת להגן על המדינה החשמונאית במקרה של התקפה מצד הסלווקים.
- **יצירת קשרים דיפלומטיים** עם מדינות ושליטים שאין להם עניין לשלוט ביהודה ולכן יכולים להיות בעלי ברית של המדינה החשמונאית.

קושי כלכלי

1. **מחסור בשטחי חקלאות** – יהודה הייתה מדינה חקלאית אך היה בה חוסר באדמות פוריות בשל שטחה הקטן. כדי להביא להתפתחות בחקלאות, היה צורך בשטחים נוספים.
2. **תחרות כלכלית עם הנוכרים מסביב** – ביהודה היה גשוג חקלאי בעיקר הודות לחידושים בחקלאות שהושפעו מהעולם ההלניסטי. אבל, לא היו בה ערי מסחר דרכן אפשר היה ליצור סחר ימי או יבשתי. ערים אלו היו שייכות לנוכרים ההלניסטים שגבו כספים רבים מיהודה. מאחר שיהודה התבססה על ייצוא וייבוא חקלאי היה לה צורך לשלוט על ערי המסחר ועל ערי החוף שאפשרו סחר ימי.

הפתרון

- **התרחבות טריטוריאלית** – שליטי בית חשמונאי כבשו שטחים רבים והרחיבו את גבולות המדינה. בכך, הם הגדילו את שטחי החקלאות.
- **הקמת נמל יפו** במטרה לייצר מסחר מעבר לים.
- **תחרות מול ההלניסטים** – עם התרחבות הממלכה, נפתחה אפשרות התחרות עם התושבים ההלניסטים והוקמו ערי מסחר חדשות.

קושי דמוגרפי

1. **מחסור בשטחי התיישבות** – בעקבות הריבוי הטבעי של היהודים, אין מספיק מקום בממלכה וההתיישבות היהודית לא יכולה הייתה להתרחב. בנוסף, יהודים רבים היגרו למדינה החשמונאית. לכן, נוצר **עודף אוכלוסייה**.
2. **חלק מהתושבים היו הלניסטים** והיה להם קושי לשמור על רוב יהודי במדינה.

פתרון

- **התרחבות טריטוריאלית** – בכל עיר שנכבשה יושבו יהודים.
- **גירוש הנוכרים** – חלק משליטי בית חשמונאי גירשו נוכרים מהאזורים שכבשו ויישבו בהם יהודים.
- **גיוור בכפייה** – חלק מהשליטים חייבו את הגויים להתגייר. אלו שסירבו לעשות זאת מרצון עברו גיוור בכפייה. נוכרים שסירבו להתגייר גורשו והערים בהם חיו הוחרבו.

סיכום: הקשיים של המדינה החשמונאית

הפתרונות	הקשיים	התחום
<ul style="list-style-type: none"> -ניצול חולשת הסלואקים -ברית עם רומא -יצירת קשרים דיפלומטיים 	<ul style="list-style-type: none"> לתמרן בין הכוחות הפוליטיים באיזור 	פוליטי – מדיני
<ul style="list-style-type: none"> -התרחבות טריטוריאלית -תחרות מול ההלניסטים -הקמת נמל יפו 	<ul style="list-style-type: none"> -מחסור בשטחי חקלאות -תחרות כלכלית עם הנוכרים 	כלכלי
<ul style="list-style-type: none"> -התרחבות טריטוריאלית -גיוור בכפייה -גירוש הנוכרים 	<ul style="list-style-type: none"> -מחסור בשטחי התיישבות -אוכלוסייה נוכרית 	דמוגרפי

שאלות חזרה: הממלכה החשמונאית

שאלה 1: בגרות קיץ 2018 (שאלון 22281) - הממלכה החשמונאית

- א. הסבר שני יתרונות של ההתרחבות הטריטוריאלית של הממלכה החשמונאית, והצג בעיה אחת שנוצרה בעקבות התרחבות זו.
- ב. מה היה השינוי שחל ביחס של השליטים החשמונאים כלפי התרבות ההלניסטית? הצג שני סיבות לשינוי זה.

שאלה 2: בגרות קיץ 2017 (שאלון 22281) - הממלכה החשמונאית

- א. הצג שני שינויים דמוגרפיים שחלו בממלכה החשמונאית במהלך בנייתה וביסוסה.
- ב. הסבר מדוע אימצו השליטים החשמונאים את התרבות ההלניסטית. הבא דוגמה לתופעה זו.

שאלה 3 - ציוני דרך בבניית המדינה החשמונאית - יוחנן הורקנוס

"הורקנוס כבש... גם את אדוריים ואת מרשה ערי אדום... והכריע את כל האדומים. והרשה להם להישאר בארץ אם יימולו ויאותרו לקיים את חוקי היהודים. והללו קיבלו על עצמם מאהבת ארץ אבותם גם את המילה וגם להשוות את שאר הליכות חייהם לאלו של היהודים; ומאותו זמן ואילך היו הללו יהודים.

(מעובד על פי יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, יג, 257-258)

- א. הצג על פי הקטע שתי פעולות שביצע יוחנן הורקנוס, והסבר על פי הקטע ועל פי מה שלמדת, מדוע נקטו חלק מהמלכים החשמונאים במדיניות זו כלפי האדומים.
- ב. הצג קושי נוסף עמו התמודד אחז מהמלכים החשמונאים, והסבר את דרך התמודדותו עם הקושי שהצגת.

שאלה 4: בגרות קיץ 2016 (שאלון 22281) - ציוני דרך במדינה החשמונאית

- א. הצג שניים מן השינויים שחלו במעמד של המנהיגים החשמונאים, והסבר כיצד התרחש אחז מן השינויים שהצגת.
- ב. מהו השינוי הדמוגרפי שחל בתקופת שלטונם של המנהיגים החשמונאים, ומהי הסיבה לשינוי זה?

שאלה 5: בגרות חורף 2017 (שאלון 22281) - הממלכה החשמונאית

- א. בתקופת ממלכת החשמונאים פעלו השליטים החשמונאים כדי להרחיב את שטחי שלטונם. הסבר את המניעים למדיניות זו, והבא דוגמא אחת למימוש של מדיניות זו.
- ב. הסבר את הנסיבות שהביאו את השליטים החשמונאים לתמרון בין הכוחות המדיניים שפעלו באזור. הבא דוגמה אחת.

שאלה 6: המדינה החשמונאית

- א. הצג שני קשיים שאיתם התמודדו המלכים החשמונאים ותאר שלוש השפעות של התרבות ההלניסטית על הממלכה החשמונאית.
- ב. הסבר את מדיניות הגיור שהנהיגו המלכים החשמונאים ואת השינויים הטריטוריאליים בממלכת יהודה תחת שלטון בית חשמונאי.

שאלה 7: שלטון החשמונאים

- א. תארו שלוש השפעות של התרבות ההלניסטית על הממלכה החשמונאית. הציגו דוגמא לכל השפעה.
- ב. הסבירו את מדיניות הגיור שהנהיגו המלכים החשמונאים. בתשובתכם התייחסו לנקודות הבאות: מי היו המלכים שהנהיגו מדיניות זו, מה הייתה מטרת פעולתם זו וכיצד יושמה.

שאלה 8: המדינה החשמונאית

- א. הסבר שני גורמים אשר חיזקו את הממלכה החשמונאית וגורם אחד אשר החליש ממלכה זו.
- ב. הסבר מדוע אימצה ההנהגה החשמונאית את התרבות ההלניסטית והצג ביטוי אחד לכך.

שאלה 9: ממלכת החשמונאים (מורי תיכון היובל, הרצליה)

קרא את הקטע שלפניך וענה על השאלות שלאחריו:

"אז עלה שוב אלכסנדרוס על עיר דיאון ותפסה, ואחר יצא למלחמה על גרש שם היו המשובחים בנכסי זינון, והקיף את המקום שלוש חומות ולכד את העיר בלי קרב, משם יצא על גולן ועל סלבקיה.... ואת המבצר גמלא... ומשמלאה השנה השלישית למסע המלחמה שלו חזר אל ארצו. היהודים קיבלו אותו בנפש חפצה בגלל הצלחתו. באותו זמן כבר היו בידי היהודים ערים אלו של הסורים, האדומים והפיניקים – על שפת הים: אפולוניה, יפו, יבנה, אשדוד.... בפנים הארץ אדורה ומרשה, שומרון, הר הכרמל, גמלא, ערי מואב.... את זו הרס אלכסנדרוס מפני שתושביה לא הבטיחו להמיר [את מנהגייהם] במנהגי האבות של היהודים, ועוד ערים אחרות שעמדו בראש ערי סוריה נכבשו".

יוסף בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים**, ספר 13, פרק ט"ו, עמודים 108-109

- א. על פי הקטע, עם איזה קושי התמודד אלכסנדרוס בעקבות ההתרחבות הטריטוריאלית? הציגו שני שינויים שחלו בממלכת החשמונאים בעקבות ההתרחבות הטריטוריאלית.
- ב. הסבירו שלושה גורמים שהביאו את המלכים החשמונאים לצאת למסע כיבושים. הציגו קושי נוסף עמו התמודדו המלכים החשמונאים וכיצד התמודדו איתו.

שאלה 10: ציוני דרך בבניית המדינה החשמונאית

- א. הסבר שני שינויים שחלו בתקופת שלטונם של החשמונאים - שינוי אחד במעמדם ו/או סמכויותיהם ושינוי אחד ביחסם להלניזם. הבא דוגמה **לכל** שינוי.
- ב. הצג שלושה הישגים של השליטים החשמונאים בתקופת שלטונם.

שאלה 11: בגרות חורף 2020 (שאלון 22281) – הממלכה החשמונאית

- א. הצג שני שינויים שחלו בממלכה החשמונאית: שינוי אחד טריטוריאלי ושינוי אחד דמוגרפי. הסבר סיבה אחת לאחד מן השינויים שהצגת.
- ב. הסבר את המניעים של השליטים החשמונאים לאמץ את התרבות ההלניסטית, והבא דוגמה אחת לתופעה זו.

שאלה 12: בגרות חורף 2019 (שאלון 22281) – הממלכה החשמונאית

- א. הצג שתי דוגמאות להתקרבות של השליטים החשמונאים לתרבות ההלניסטית, ודוגמה אחת לשמירתם על הציביון היהודי של הממלכה.
- ב. מדוע נאלצו השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים שפעלו באיזור? הבא דוגמה אחת להתנהלות הזאת.

שאלה 13: בגרות קיץ 2020 (שאלון 22281) – הממלכה החשמונאית

- א. לפניך קטע העוסק ביחס של תושבי הארץ כלפי מדיניות הגיור שנקטו השליטים החשמונאים.

מדיניות זו (מדיניות הגיור) לא הייתה בת ביצוע בכל מקום ובכל תנאי. הצלחתה הייתה מותנית בנטייה חיובית של האוכלוסייה המקומית אל היהדות והיהודים. נטייה שכזאת הייתה רווחת, כמדומה, בקרב חלקים נרחבים של האוכלוסייה השמית המקומית בארץ. ביסוד נכונותם של האדומים להתגייר עמדו כנראה כמה עובדות: לא היה מחסום שפה בינם לבין היהודים, שכן הלשון הארמית הייתה משותפת לאלה וגם לאלה. כמו כן, אפשר שהייתה כבר קודם לכן השפעה יהודית דתית ותרבותית באדום ובגליל. ליהודים ולאוכלוסייה השמית בארץ ישראל היה גם אינטרס משותף לסלק את השלטון הסלווקי ולדחוק את רגלי הפוליים (הערים) ההלניסטיות, בנות חסותו, ממעמדן כפוליים. מעמד זה הכפיף להן חלק מן האוכלוסייה הילידית (המקומית) שאותה ניצלו לטובתן. מבחינה זו ראו האדומים את השלטון היהודי כמשחרר ולא ככובש. לכן נקלטה היהדות בהצלחה בקרב תושבי אדום והגליל, אך לא אצל תושבי הערים ההלניסטיות שבקרבתם או בגבולם. דוגמה לך הן הערים מרשה ואדוריים באדם שנהרסו, בעוד שתושבי אדום עצמם התייחדו והשתלבו במדינת החשמונאים.

גם אזרחי ערים הלניסטיות אחרות גילו בהמשך התנגדות עיקשת ליהודים. רובן ככולן נכבשו בכוח, ומקצתן נהרסו עד היסוד ותושביהן גורשו ממקומם. דוגמה בולטת לכך היא העיר פלה

שנכבשה בידי אלכסנדר ינאי, ומשסירבו תושביה להתגייר – נהרסה כליל.

(א' רפפורט, מגלות לקוממיות: מגלות בבל עד ירידת בית חשמונאי, יח' 7-8, האוניברסיטה הפתוחה, 1990, עמ' 63)

על פי מה שלמדת, מדוע נקטו השליטים החשמונאים מדיניות של גיור?
על פי הקטע, הצג שני גורמים שסייעו למימוש של מדיניות זו, והסבר גורם אחד שעייב זאת.
ב. מדוע חל שינוי במעמד השליטים החשמונאים במהלך תקופת שלטונם? הבא שתי סיבות. הצג דוגמה אחת לשינוי זה.

שאלה 14: בגרות קיץ 2020 מועד נבצרים (שאלון 22281) – ציוני דרך במדינה החשמונאית

א. הצג שניים מן השינויים שחלו במעמד של המנהיגים החשמונאים, והסבר כיצד התרחש אחד מן השינויים שהצגת.
ב. הצג שני שינויים דמוגרפיים שחלו בתקופת שלטונם של המנהיגים החשמונאים, והסבר מהי הסיבה לכל אחד מהם.

תשובות אפשריות

שימו לב! תשובות נוספות, מנומקות ומבוססות, יכולות להתקבל.

שאלה 1: בגרות קיץ 2018 (שאלון 22281)

א. יתרונות של ההתרחבות הטריטוריאלית של הממלכה החשמונאית:
- הגדלת שטח הממלכה החשמונאית ויצירת רצף טריטוריאלי.
- רכישת עוצמה מדינית וצבאית.
- חיזוק כוחה הכלכלי של הממלכה: נוספו לה שטחי חקלאות, נמלים (גישה לחוף) ודרכי מסחר.
- גידול באוכלוסייה היהודית שחיה בממלכה.
בעיות שנוצרו בעקבות התרחבות זו:
- צורך להתמודד עם האוכלוסייה הנוכרית שחיה בשטחים שנכבשו - אוכלוסייה זו איימה על אופייה היהודי של הממלכה.
- ריכוזי הנוכרים בערים המעורבות הפכו למוקדי מתיחות.
- הממלכה החשמונאית המתעצמת הפכה לאיום כלפי ממלכות שכנות.
- עלייה בחוצאות הממלכה.
ב. השינוי שחל ביחס של השליטים החשמונאים כלפי התרבות ההלניסטית:
מעבר במהלך הדורות מהתנגדות נחרצת להלניזם לאימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי ולאימוץ סממנים ומנהגים הלניסטיים.
סיבות לשינוי זה:
- הרצון לבסס את שלטון בית חשמונאי בחברה היהודית ביהודה באמצעות הרחבת סמכויות השליט, הצרת סמכויות של גורמים אחרים, הכתרת המלך.
- אימוץ תרבות זו סייע להם להתקרב לשליטים הסלווקים, לתמרן ביניהם ולהשיג את תמיכתם.
- הרצון להשתלב בתרבות השולטת - העולם ההלניסטי.
- השליטים החשמונאים האמינו שאפשר לשלב בין נאמנות ליהדות ובין אימוץ מנהגים הלניסטיים.

שאלה 2: בגרות קיץ 2017 (שאלון 22281)

א. שינויים דמוגרפיים שחלו בממלכה החשמונאית במהלך בנייתה וביסוסה:
- גידול ניכר באוכלוסייה: אוכלוסייה יהודית ותיקה, אוכלוסייה שעברה גיור ונכרים.
- גירוש של תושבים נכריים משטחים שנכבשו.
ב. מדוע אימצו השליטים החשמונאים את התרבות ההלניסטית:
- אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי סייע להם לבסס את שלטונם בחברה היהודית ביהודה: הרחבת סמכויות השליט; הצרת סמכויות של גורמים אחרים: הכתרת המלך.
- כדי לשמור ולהגן על עצמאות הממלכה: אימוץ תרבות זו סייע להם להתקרב לשליטים הסלווקים, לתמרן ביניהם ולהשיג את תמיכתם.
- כדי להשתלב בתרבות השולטת - העולם ההלניסטי.
- חשבו שאפשר לשלב בין נאמנות ליהדות ובין אימוץ מנהגים הלניסטיים.
דוגמאות לתופעה זו:

-אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקנור שקבע יהודה המכבי; יום כיבוש החקרה שקבע שמעון.

-בניגוד למסורת מינה המושל הסלווקי את הכוהן הגדול — יונתן.
-אימוץ שמות הלניסטיים - הוספת שם יווני לשם העברי: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, שלומציון אלכסנדרה.
-הנהגת חצר הלניסטית - אלכסנדר ינאי.
-לקיחת תואר מלוכה - יהודה אריסטובולוס, אלכסנדר ינאי, בחירת אישה לתפקיד מלכה — שלומציון.

שאלה 3 - ציוני דרך בבניית המדינה החשמונאית - יוחנן הורקנוס

א. שתי פעולות שביצע יוחנן הורקנוס:

- התרחבות טריטוריאליה: "הורקנוס כבש..."

- גיור — "הרשה להם להישאר בארץ אם יימולו ויאותרו לקיים את חוקי היהודים".

מדוע נקטו חלק מהמלכים במדיניות זו:

בעקבות הכיבוש וההתרחבות הטריטוריאלית, גדלה האוכלוסייה היהודית והלא יהודית. החשמונאים רצו להקים מדינה יהודית ולכן רצו לשמור על אופייה היהודי של המדינה.

ב. קושי נוסף עמו התמודד אחד מהמלכים החשמונאים + דרך התמודדות עם הקושי

התחום	הקשיים	הפתרונות
פוליטי – מדיני	לתמרן בין הכוחות הפוליטיים באיזור	ניצול חולשת הסלווקים -ברית עם רומא -צירת קשרים דיפלומטיים
כלכלי	מחסור בשטחי חקלאות -תחרות כלכלית עם הנוכרים	התרחבות טריטוריאלית -תחרות מול ההלניסטים -הקמת נמל יפו
דמוגרפי	מחסור בשטחי התיישבות -אוכלוסייה נוכרית	התרחבות טריטוריאלית -גיור בכפייה -גירוש הנוכרים

שאלה 4: בגרות קיץ 2016 (שאלון 22281) - ציוני דרך במדינה החשמונאית

א. שינויים שחלו במעמד המנהיגים + דרך השינוי

השינוי	איך התרחש?
יונתן הפך ממנהיג של מורדים למנהיג של הממלכה היהודית.	- קיבל מהסלווקים מינוי לכהן הגדול. - ניצל את המאבקים הפנימיים שיש בממלכה הסלווקית כדי לקבל את המינוי.
יונתן חיזק את מעמדו כשליט הממלכה	יונתן ידע לנצל את המאבקים הפנימיים בממלכה הסלווקית כדי לצבור כוח. הוא העביר את הנאמנות שלו בין הטוענים לכתר הסלווקי, וידע לקבל מהם טובות חזרה, וכך הפך לשליט.
שמעון שחרר את יהודה מהשלטון הסלווקי	- הוא דאג לקבל פטור ממיסים לממלכה הסלווקית, מה שמסמל את העצמאות שלה. - הוא כינס אסיפת עם כדי שהיהודים יקבלו את השלטון שלו ואת השלטון העתידי של השרשלת שלו.
יהודה אריסטובולוס הפך למלך כדי לקבל סמכויות נרחבות של שיפוט וחקיקה.	בהשפעת ההלניזם, הוא הכריז על עצמו כמלך.
שלומציון המלכה מפרידה בין המלוכה והכהונה כדי לחלוק את המנהיגות עם הבנים שלה.	היא העבירה את הכהונה לבן הבכור שלה ואת הסמכויות הצבאיות לבנה השני.

ב. מה השינוי הדמוגרפי?

גידול באוכלוסייה היהודית והלא יהודית בשטחי ממלכת יהודה.

הסיבה לשינוי זה

התרחבות טריטוריאלית וכיבושים של איזורים יהודיים ולא יהודיים.

שאלה 5: בגרות חורף 2017

א. מניעים של השליטים החשמונאים לנקוט מדיניות של הרחבת שטחי שלטונם:

-לצרף לממלכה שטחים שהיו בהם תושבים יהודים רבים.

-להשיב לממלכת יהודה שטחים שהיו לה בעבר.

-להשיג רצף טריטוריאלית.

-להגדיל את הממלכה לשם תהילה ולרכישת עוצמה מדינית וצבאית.

-מניע כלכלי: להוסיף שטחי חקלאות, להוסיף נמלים ולאפשר גישה לחוף, להוסיף דרכי המסחר.

-מניע ביטחוני.

דוגמאות למימוש של מדיניות זו:

-תקופת יהודה המכבי — כיבוש שטחים ביהודה.

-תקופת יונתן — הרחבת גבולות יהודה, כיבוש שטחים בעבר הירדן.

-תקופת שמעון — כיבוש בית צור, גזר, יפו.

-תקופת יוחנן הורקנוס — כיבוש שטחים בעבר הירדן, בשומרון, באדום, בעמק הירדן ובעמק יזרעאל.

-תקופת יהודה אריסטובולוס — כיבוש הגליל ואזורים בדרום לבנון.

-תקופת אלכסנדר ינאי — כיבוש ערים הלניסטיות בעבר הירדן, כיבוש ערי החוף ההלניסטיות (מאזור עכו עד עזה), כיבוש שטחים בעמק הירדן ובגולן.

ב. הנסיבות שהביאו את השליטים החשמונאים לתמרון בין הכוחות המדיניים שפעלו באזור:

-בממלכת סלווקוס היו מאבקים פנימיים על המלוכה והיה צורך לתמרון בין הצדדים.

-המאבק בין ממלכת סלווקוס ובין ממלכת תלמי.

-התעצמות האימפריה הרומית והתפשטותה למזרח.

דוגמאות:

-כריתת ברית עם רומא כדי לבלום את שאיפת ההתפשטות של המלכים הסלווקים.

-יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים על הירושה במשפחת המלוכה הסלווקית והעביר את נאמנותו בין המתחרים על המלוכה ובתמורה זכה להישגים רבים.

-שמעון חידש את הברית עם דמיטריוס השני ובתמורה דמיטריוס פטר את יהודה ממסים.

-קשרי ידידות עם ממלכת תלמי כדי להחליש את המלך הסלווקי.

שאלה 6: המדינה החשמונאית

א. קשיים שאיתם התמודדות המלכים החשמונאים

- קושי פוליטי-מדיני: לתמרון בין הכוחות הפוליטיים באזור.

- כלכלי: מחסור בשטחי חקלאות, תחרות כלכלית עם הנוכרים.

- דמוגרפי: מחסור בשטחי התיישבות, גידול באוכלוסייה הנוכרית.

השפעות של התרבות ההלניסטית על הממלכה החשמונאית

- אימוץ שמות הלניסטיים.

- אימוץ מנהגים הלניסטיים כמו הפיכת יום ניצחון צבאי ליום חג.

- הקמת חצר מלוכה הלניסטית.

- שיתוף נשים בשלטון (שלומציון המלכה)

- הקמת צבא שכיר ולא צבא מתנדבים

- לקיחת סמכויות חקיקה ושיפוט כמו המלכים ההלניסטיים ולא התבססות רק על חוקי ומנהגי הדת.

ב. מדיניות הגיון

בעקבות הכיבושים וההתרחבות הטריטוריאלית, גדלה האוכלוסייה היהודית והלא יהודית. החשמונאים רצו להקים **מדינה יהודית** ולכן רצו לשמור על אופייה היהודי של המדינה.

השינויים הטריטוריאליים

- **הגדלת שטחי הממלכה** – נוצר רצף טריטוריאלית בשטחי הממלכה החשמונאית. כך היה קל יותר עבורם לשמור על גבולות המדינה ולהגן על האזרחים.

- **עוצמה מדינית וצבאית** – ככל שהתרחבה הממלכה, כך היא הפכה לחשובה יותר ומשפיעה יותר באזור. בנוסף, גדל כוחה הצבאי.

- **עוצמה כלכלית** – בזכות הכיבושים נוספו ליהודה שטחי חקלאות, נמלים ואפשרות למסחר ימי ודרכי מסחר חדשות.

- **רוב יהודי** – הכיבושים הביאו ליצירת מדינה בה יש רוב יהודי והיה גידול באוכלוסייה היהודית שחיה במדינה.

שאלה 7: שלטון החשמונאים

א. השפעות של התרבות ההלניסטית על הממלכה החשמונאית

- אימוץ שמות הלניסטיים (לדוגמה: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס)

- אימוץ מנהגים הלניסטיים כמו הפיכת יום ניצחון צבאי ליום חג.

- הקמת חצר מלוכה הלניסטית (לדוגמה: יהודה אריסטובולוס מינה את עצמו למלך עם סמכויות לא מוגבלות, משתאות).

- שיתוף נשים בשלטון (שלומציון המלכה)

- הקמת צבא שכיר ולא צבא מתנדבים.

- לקיחת סמכויות חקיקה ושיפוט כמו המלכים ההלניסטיים ולא התבססות רק על חוקי ומנהגי הדת. (לקיחת סמכויות מהסנהדרין)

ב. מדיניות הגיון:

מלך לדוגמה: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס.

מטרת המדיניות: שמירה על מדינה עם רוב יהודי וציביון יהודי.

איך יושמה: כפה על האדומים להתגייר. תושבי ערים שסירבו להתגייר, גורשו ועריהם נהרסו.

לדוגמה: יוחנן הורקנוס גייר את מרשה ואדוריים (ערים אדומיות), יהודה אריסטובולוס גייר את תושבי הגליל.

שאלה 8: המדינה החשמונאית

א. גורמים אשר חיזקו את הממלכה החשמונאית

ההתרחבות טריטוריאלית: הגדלת שטחי הממלכה ויצירת רצף טריטוריאלית, קל יותר להגן על הגבולות, חיזוק העוצמה המדינית והצבאית, הגדלת ההשפעה הכלכלית של יהודה באזור, יצירת רוב יהודי.

- חיזור מעמד המנהיג וקבלת סמכויות מבית ומחוץ.

גורם שהחליש ממלכה זו

מתחים בגבולות וקושי פוליטי לתמרון בין הכוחות השונים.

- התמודדות עם אוכלוסייה לא יהודית.

ב. מדוע אימצה ההנהגה החשמונאית את התרבות ההלניסטית

- השתלבות בעולם ההלניסטי - תרבות זו הייתה התרבות השלטת באזור, והשליטים החשמונאים רצו להתקרב לשלטון הסלווקי והרומאי.

- בסוס השלטון – אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי עזר להם לבסס את השלטון בחברה היהודית ביהודה:

המלכים הרחיבו את סמכויותיהם, החלישו את מתנגדיהם והפכו למלכים.

- להגן על עצמאות הממלכה – השליטים האמינו שאימוץ תרבות הלניסטית יעזור להם להתקרב לשליטים הסלווקים, לתמרון בין הכוחות הפוליטיים באזור ולהשיג את תמיכתם במטרה לשמור על עצמאות יהודה.

- שילוב – השליטים האמינו שהם יכולים לשלב בין נאמנות ליהדות ובין אימוץ מנהגים הלניסטיים.
- **ביטויים לאימוץ התרבות ההלניסטית**
- שמות הלניסטיים: יוחנן הורקנוס.
- מנהגים הלניסטיים כמו הפיכת יום ניצחון צבאי ליום חג.
- הקמת חצר מלוכה בסגנון הלניסטי.
- לקיחת סמכויות חקיקה ומשפט לידיהם בדומה למלכים ההלניסטיים.
- שיתוף נשים בשלטון.
- הקמת צבא שכיר.

שאלה 9: ממלכת החשמונאים (מורי תיכון היובל, הרצליה)

א. קושי איתו התמודד אלכסדרוס בעקבות ההתרחבות הטריטוריאלית.

כיבוש ערים לא יהודיות: קושי בשמירה על מדינה יהודית עם רוב של אוכלוסייה יהודית. במסעות הכיבוש נכבשות ערים יהודיות ולא יהודיות.

שינויים שחלו בממלכת החשמונאים בעקבות ההתרחבות הטריטוריאלית

- הגדלת שטחי הממלכה
- הגדלת העוצמה המדינית והצבאית
- עוצמה כלכלית לממלכה.
- רוב יהודי בממלכה.

ב. גורמים שהביאו את המלכים החשמונאים לצאת למסע כיבושם.

- מניע כלכלי – כיבוש ערי החוף ואזור מישור החוף הביאו לפיתוח המסחר הימי, שליטה על דרכי מסחר מרכזיות, ביטחון בדרכים שליטה על שטחי חקלאות ואדמות פוריות.
- מניע בטחוני – הרחבת גבולות המדינה, הרתעה, אחריות כלפי היהודים מחוץ ליהודה.
- מניע דתי – רצו לשחרר את כל הישובים היהודים בא"י שהיו תחת השלטון ההלניסטי.
- מניע דמוגרפי – ביהודה הייתה צפיפות אוכלוסין, היה צורך להרחיב את גבולות המדינה כדי שיהיו מספיק שטחים חקלאיים לכולם.

- מניע לאומי – החשמונאים האמינו שמדינת ישראל שייכת ליהודים ויש להם זכות היסטורית עליה.

קושי נוסף עימו התמודדו המלכים החשמונאים וכיצד התמודדו איתו.

קושי פוליטי-מדיני: איך לתמרן בין הכוחות הפוליטיים באזור.

הפתרון

- ניצול חולשת הסלווקים, המלחמות הפנימיות בתוך הבית תוך התערבות בענייני הפנים של הממלכה הסלווקית.
- כריתת ברית הגנה עם רומא לפיה רומא מתחייבת להגן על המדינה החשמונאית במקרה של התקפה מצד הסלווקים.
- יצירת קשרים דיפלומטיים עם מדינות ושלטים שאין להם עניין לשלוט ביהודה ולכן יכולים להיות בעלי ברית של המדינה החשמונאית.

שאלה 10: ציוני דרך בבניית המדינה החשמונאית

א. שינוי במעמד המנהיג בתקופת החשמונאים

מהנהגה צבאית למלכות: בתחילת הדרך, החשמונאים היו קבוצת מורדים קטנה שפעלו מטעם עצמם, כלומר, ללא סמכות שניתנה להם ע"י העם וללא הכרה בינלאומית. לאורך השנים, השתנה מצב זה והם החלו לקבל הכרה וסמכויות מבית ומחוץ.

דוגמאות

- **הכרה בסמכויות מחוץ:** יונתן קיבל הכרה כשמונה לכהן הגדול ולמושל יהודה. שמעון חתם על הסכמי בריתות עם רומא ועם בית תלמי.
- **הכרה בסמכויות מבית:** יהודה המקבי היה מנהיג צבאי בלבד אך החל מתקופת יונתן החלו שליטי בית חשמונאי לשמש גם ככהנים הגדולים (וגם כשליטים מדיניים). בימי שמעון, מעמד בית חשמונאי התבסס עם כינוסה של אסיפת העם. יוחנן הכתיר את עצמו לנשיא והוסיף גם סמכויות חקיקה ושיפוט. סמכויות צבאיות: הצבא הפך לצבא שכירים קבוע ומקצוע שאפשר לבית חשמונאי לשלוט על ממלכה גדולה.

שינוי ביחס המנהיגים להלניזם

בתחילת הממלכה השליטים החשמונאים התנגדו לתרבות ההלניסטית. אבל לאורך השנים המנהיגים החשמונאים התחילו לאמץ מאפיינים של התרבות ההלניסטית.

דוגמאות:

- שמות הלניסטיים: יוחנן הורקנוס.
- מנהגים הלניסטיים כמו הפיכת יום ניצחון צבאי ליום חג.
- הקמת חצר מלוכה בסגנון הלניסטי.
- לקיחת סמכויות חקיקה ומשפט לידיהם בדומה למלכים ההלניסטיים.
- שיתוף נשים בשלטון.
- הקמת צבא שכיר.

ג. הישגים של השליטים החשמונאים בתקופת שלטונם.

- השתלבות בעולם ההלניסטי
- התרחבות טריטוריאלית והרחבת גבולות הממלכה.
- ביסוס השלטון.
- שמירה על רוב יהודי בממלכה.

שאלה 11: בגרות חורף 2020

א. שינויים שחלו בממלכה החשמונאית:

שינויים טריטוריאליים

-כיבוש שטחים ביהודה.
-הרחבת גבולות הממלכה: כיבוש שטחים בעמק הירדן, בשומרון, באדום, בגליל, בדרום לבנון.

שינויים דמוגרפיים

-גידול ניכר באוכלוסייה: אוכלוסייה יהודית ותיקה, אוכלוסייה שעברה גיור ונוכרים.
-גירוש של תושבים נוכרים משטחים שנכבשו.

הסיבות לשינויים הטריטוריאליים:

-לצורך לממלכה שטחים שחיו בהם תושבים יהודים רבים.
-להשיב לממלכת יהודה שטחים שהיו לה בעבר.
-להשיג רצף טריטוריאלי.
-להגדיל את הממלכה לשם תהילה ולרכישת עוצמה מדינית וצבאית.
-מניע כלכלי: להוסיף שטחי חקלאות, להוסיף נמלים ולאפשר גישה לים, להוסיף דרכי מסחר.
-מניע ביטחוני.

הסיבות לשינויים הדמוגרפיים:

-רצון לשמור על רוב יהודי בממלכה.
-זכויות של האוכלוסייה השמית המקומית להתגייר.

ב. המניעים של השליטים החשמונאים לאמץ את התרבות ההלניסטית:

-הרצון להתקרב לשליטים הסלווקים ולהשיג את תמיכתם.
-הרצון לבסס את שלטונם ביהודה באמצעות הרחבת סמכויות השליט — מינוי מלך וצמצום הסמכויות של גורמים אחרים.
-הרצון להשתלב בתרבות השולטת במרחב — ההלניזם.

דוגמאות לתופעה זו:

-אימוץ שמות הלניסטיים כגון הורקנוס, אלכסנדר, אריסטובולוס.
-מלוכה דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי (מלוכה, שילוב מלוכה וכהונה, שלטון אבסולוטי, אישה שליטה, ניהול חצר -החזקת צבא שכירים.
-לימוד השפה היוונית ושימוש בה.
-אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקטור שקבע יהודה המכבי; יום כיבוש החקרא שקבע שמעון.

שאלה 12: בגרות חורף 2019 (שאלון 22281)

א. דוגמאות להתקרבות של השליטים החשמונאים לתרבות ההלניסטית:

-אימוץ שמות הלניסטיים — הוספת שם יווני לשם העברי: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, שלומציון אלכסנדרה.
-אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי (שימוש בתואר מלוכה, ניהול חצר הלניסטית, בחירה באישה לתפקיד מלכה).
-לימוד השפה היוונית והשימוש בה.
-פיתוח וטיפוח קשרים עם היוונים.
-אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקטור שקבע יהודה המכבי; יום כיבוש החקרא שקבע שמעון.

דוגמאות לשמירתם על הציבון היהודי של הממלכה:

-שינוי במעמד ירושלים שקיבלה מעמד של עיר מקלט וקדושה (בימי יונתן).
-סילוק הריבונות הסלווקית מירושלים (כיבוש החקרא).
-כיבוש שטחים וצירופם לממלכת יהודה - השבת שטחי ארץ האבות - "לא ארץ נכרייה לקחנו... כי אם נחלת אבותינו... החזרנו לנו את נחלת אבותינו" (מקבים, א', טו, לד).
-גיור נוכרים או גירושם והרס מקדשיהם - כדי לשמור על רוב יהודי בממלכה.

ב. מדוע נאלצו השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים שפעלו באזור:

-כדי להגן על הממלכה המתגבשת, להבטיח את עצמאותה ולאפשר את התרחבותה נוכח העמים שחיו בסביבה ולנוכח המעצמות (בית סלווקוס ורומא) שהיו בעלות השפעה באזור, והתחרו ביניהן על השליטה בו.

דוגמאות להתנהלות הזאת:

-כריתת ברית עם רומא כדי לבלום את שאיפת ההתפשטות של המלכים הסלווקים.
-יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים על הירושה במשפחת המלוכה הסלווקית והעביר את נאמנותו בין המתחרים על המלוכה ובתמורה זכה להישגים רבים.
-שמעון חידש את הברית עם דמיטריוס השני ובתמורה פטר דמיטריוס את יהודה ממסים.
-קשירת קשרי ידידות עם ממלכת תלמי כדי להחליש את המלך הסלווקי.

שאלה 13: בגרות קיץ 2020 (שאלון 22281)

א. מדוע נקטו השליטים החשמונאים מדיניות של גיור, על פי מה שלמד:

-כדי לשמור על רוב יהודי בממלכה שהתרחבה ועל הציבון היהודי שלה: השליטים החשמונאים הרחיבו את גבולות הממלכה ובשטחים שכבשו היה אוכלוסייה נוכרית. הגיור היה כלי לשליטה על הנוכרים הוא הבטיח רוב יהודי, ושמר על צביונה.
-חיזוק כוחה של הממלכה באמצעות הגדלת מספר תושביה היהודים.

גורמים שסייעו למימוש של מדיניות זו, על פי הקטע:

-קירבה תרבותית בין חלק מהעמים הנוכרים ליהודים בארץ-ישראל: מוצא משותף (שמילן ושפה משותפת (ארמית). קירבה זו הקלה על גיורם של האדומים ושל העמים השמיים.
-אינטרסים משותפים של חלק מהאוכלוסייה הנוכרית ושל היהודים: סילוק השלטון הסלווקי ודחיקת האוכלוסייה ההלניסטית.
גורם שעיצב זאת, על פי הקטע:
-תושבי הערים ההלניסטיות ראו ביהודים כובשים וסירבו להתגייר.

ב. מדוע חל שינוי במעמד השליטים החשמונאים במהלך תקופת שלטונם:
- השליטים החשמונאים רצו לחזק את מעמדם ולבסס את שלטונם בקרב העם היהודי ולכן הרחיבו בהדרגה את סמכויותיהם: מינוי לכוהן גדול, הכתרה למלך, שילוב המלוכה והכהונה, שלטון אבסולוטי.
- השלטון הסלווקי רצה בתמיכת בית חשמונאי וסייע לו להרחיב את סמכויותיו.
- השפעת התרבות ההלניסטית: השליטים החשמונאים רצו להדמות למלכים ההלניסטיים.

דוגמאות לשינוי זה:
מינוי יונתן לכוהן גדול; יהודה אריסטובולוס הכריז על עצמו מלך; אלכסנדר ינאי הכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט; שלומציון המלכה — אישה שליטה; שלומציון העבירה את הכהונה הגדולה לבנה הבכור ואת הפיקוד על הצבא לבנה השני.

שאלה 14: בגרות קיץ 2020 מועד נבצרים (שאלון 22281)

א. השינויים שחלו במעמד של המנהיגים החשמונאים וכיצד התרחשו:

השינוי:

יונתן נהפך ממנהיג מורדים למנהיג האומה.

כיצד התרחש:

קיבל מאלכסנדר בלס (אחד הטוענים לכתר במשפחת המלוכה הסלווקית), מינוי לכוהן גדול. יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים על הירושה במשפחת המלוכה הסלווקית כדי לקבל את המינוי.

השינוי:

יונתן ביצר את מעמדו כשליט הממלכה.

כיצד התרחש:

יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים בממלכה הסלווקית והעביר את נאמנותו בין המתחרים על המלוכה ובתמורה זכה להישגים אלה.

השינוי:

שמעון החשמונאי היה לשליט של ממלכת יהודה העצמאית שהשתחררה משעבוד לשלטון הסלווקי.

כיצד התרחש:

שמעון חידש את הברית עם דמיטריוס השני ובתמורה דמיטריוס פטר את יהודה ממסים. בעקבות זאת היא הייתה מדינה עצמאית.

שמעון פנה לאספת העם וקיבל את הסכמתה לשלטונו (ולהעברת השלטון בירושה לבניו).

השינוי:

יהודה אריסטובולוס הוא המלך מעמד זה העניק לו סמכויות נרחבות: סמכות לשפוט ולחוקק חוקים.

כיצד התרחש:

יהודה אריסטובולוס הכריז על עצמו מלך (השפעת ההלניזם).

השינוי:

שלומציון המלכה חלקה את המנהיגות עם בניה (הפרידה בין המלוכה ובין הכהונה).

כיצד התרחש:

שלומציון העבירה את הכהונה הגדולה לבנה הבכור, ואת הפיקוד על הצבא העבירה לבנה השני.

ב. השינויים הדמוגרפיים שחלו בתקופת שלטונם של המנהיגים החשמונאים:

- גידול ניכר באוכלוסייה: אוכלוסייה יהודית ותיקה, אוכלוסייה שעברה גיור ונוכרים.

- גירוש של תושבים נוכריים משטחים שנכבשו.

הסבר מהי הסיבה לכל אחד מן השינויים:

- כיבושים נרחבים של השליטים החשמונאים.

- מדיניות: החשמונאים רצו לשמור על רוב יהודי בממלכתם ועל כן פעלו לגירוש הנוכרים או לגיורם.

